

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 94(497.113):94(100)“1914/1918”
ПНР

ПРЕДРАГ БАЈИЋ
Музеј Војводине
Нови Сад

ГЕНЕЗА ПРОБЛЕМА СТАТУСА ПОДРУЧЈА ДАНАШЊЕ ВОЈВОДИНЕ ТОКОМ 1.СВЕТСКОГ РАТА И МИРОВНЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ У ВЕРСАЈУ

Сажетак: Овај рад представља покушај кратког прегледа процеса питања опстанка Аустро-Угарске током 1.светског рата, са посебним освртом на планове за послератну судбину територије данашње Војводине, као и дипломатске борбе за разграничење новонасталих држава на овом подручју током мировне конференције у Версају. Иако о томе већ постоји обимна литература, један од циљева рада је и да заинтригира млађе истраживаче да поново посвете пажњу овом процесу, било у целини или у појединим аспектима.

Кључне речи: Војводина, Југославија, Версајска конференција, гранични спорови.

Увод

Подручје данашње Војводине се од ослобођења од Турака, крајем XVII и почетком XVIII века, до 1.светског рата, налазило у саставу Хабзбуршке монархије, односно Аустрије, тј. од 1867. Аустро-угарске монархије. Већ од раније насељено са више народа, оно је планским колонизацијама током XVIII и XIX века постало изразито етнички шаролико. Према последњем попису ста-

новништва пре 1.светског рата, спроведеном 1910., на подручју Баната, Бачке и Барање живело је 1.525.000 становника. Највише је било Срба, 32,65%, затим Мађара (26,94%), Немаца (21,25%), Хрвата (8,7%), Румуна (4,47%), Словака (3,53%), итд.

Након Аустро-угарске нагодбе, 1867., почела се у Војводини све јаче осећати мађаризација, која је кулминацију своје агресивности достигла доношењем тзв. Апоњијевог закона, 1907., закона о школству који је до те мере ограничавао културна права националних мањина у Угарској, да данас неки политиколози сматрају да би његова примена довела до њихове потпуне асимилације, да се Аустро-Угарска није распала само 11 година касније.

Паралелно са тим, све више се међу војвођанским Србима буди национална свест, добрим делом и под утиском постепеног ширења и јачања Србије, која је 1878. стекла независност, а 1912., заједно са својим савезницама, у Првом балканском рату потиснула Турску на сам руб Балканског полуострва. Али, таква Србија је била трн у оку плановима Аустро-Угарске и Немачке, које су чекале прву прилику да се са њоме војнички обрачунају. Први директан конфликт, царински рат 1906-1911., се, на опште изненађење светске јавности, завршио повољније по Србију, која је успела да нађе друга тржишта за своје пољопривредне производе и смањила привредну зависност од великог суседа.

Притисак мађаризаторске политике на Србе и друге мањине у Угарској све их је више доводио до убеђења да им је национални идентитет и опстанак угрожен. О томе се знатно касније, у време прославе 20-годишњице уједињења, писало следеће:

„Јер шта значе ове одлуке? - У првом реду оцепљење од тадашње Угарске. До те одлуке није дошло случајно и без икаквог узрока. Она је логичка последица оних режима који су владали у негдашњој Аустрији и Угарској, а касније и у Аустро-Угарској, не само према нашем народу него и према другим народима којима је било суђено да под Хабзбурговцима деле судбину са нашим народом. Наша је скупштина у том историјском моменту¹ који је био изазван победом савезничког оружја морала тражити заштиту под окриљем своје народне државе из једноставног разлога, што му је народна егзистенција у старој монархији била угрожена до тога степена, да се у последње време већ није радило о томе да се нашем народу обезбеди правилан развитак на који има права сваки

народ, него је све јачим притиском био доведен до тога да се могао борити за сам опстанак свој...Само се тако може разумети оно једнодушно одушевљење с којим је наш народ, чим му се за то указала згодна прилика, изрекао на не жели више понављати своје неуспеле покушаје из прошлости, него да свој народни опстанак жели обезбедити на један много природнији и ефикаснији начин: уједињењем с осталом једнокрвном браћом својом у једну народну државу која ће му за обезбеђење његовог народног опстанка пружити све увете које је од туђинских режима тражио узалуд.

За наш народ овде у овим крајевима одлука наше Велике народне скупштине има дакле кудикамо већи значај од сличних одлука које су доносили остали делови нашег народа у другим покрајинама нашим. Јер у њима увети за правилно народно напредовање под туђинским режимом били су истина знатно отежани, али сам опстанак народни није био доведен у питање. Код нас су мађарски режими који су дотада владали у овим крајевима свим силама настојали да нас учине овде незнатном мањином и то како по селима тако и по градовима, и заиста у односу према другим народима, а нарочито према Мађарима, ми смо били у релативном опадању; ми нисмо бројно напредовали у оној мери у којој је напредовао мађарски елемент годинама снажен не толико природним прираштајем колико смишљеном и вештачки спровођеном имиграцијом мађарског елемента из чисто мађарских крајева у плодне бачке и банатске равнице као и планском мађаризацијом немађарског елемента, који је од старијих времена живео с нама заједно у овим крајевима. Тенденција је била јасна: овим крајевима нашим била је намењена и спремна судбина да изгубе свој српски карактер, јер се и просветним и привредним притиском стално тежило да се отпорна снага нашег народа ослаби до тог степена, да би се објективним чињеницама једном, и то у скорој будућности, могло констатовати да ови крајеви нису више српски него мађарски.” (курзив П.Б.) (Његован, 2001: 176-177)

Развој питања послератне судбине Аустро-Угарске

Након убиства аустро-угарског престолонаследника, надвојводе Франца Фердинанда, 28.јуна 1914. у Сарајеву, државни и војни врх Аустро-Угарске је одлучио да је дошао моменат да се коначно покори Србија, и уклони перманентна опасност од њеног

утицаја на словенске мањине у Монархији. У томе је добијена и потпуна подршка Немачке. Након што је Србија одбила 6. тачку аустро-угарског ултиматума, објављен јој је рат, који се за свега две недеље претворио у светски. Овим ратом је отворено питање опстанка Аустро-Угарске и даље судбине народа који су до тада живели под њеном влашћу.

Влада Краљевине Србије у први мах и није изнела распад Аустро-Угарске као свој ратни циљ пред савезничке дипломате. Сматрало се да би било лакше за почетак добити само обећање за прикључење Босне. Постојала је бојазан да би покретање питања статуса етнички претежно српских, али већ вековима хабзбуршких области, попут Срема и Баната, могло бити тумачено као доказ да је Србија желела и испровоцирала светски сукоб да би изазвала распад Аустро-угарске монархије. (Paulova, 1925: 38) Тек ће у „Нишкој декларацији”, изнетој пред скупштину 7. децембра, ослобођење и уједињење југословенских народа представљено као циљ борбе, следећим речима: „Уверена у решеност целога српског народа да истраје у светој борби за одбрану свога огњишта и своје слободе, Влада Краљевине сматра као свој најглавнији и у овим судбоносним тренуцима једини задатак да обезбеди успешан свршетак овог великог војевања које је, у тренутку кад је започето, постало уједно борбом за ослобођење и уједињење све наше неслободне браће Срба, Хрвата и Словенаца. (курзив П.Б.) Сјајни успех који има да крунише ово војевање искипуће обилато крваве жртве, које данашњи српски нараштај поноси.” (Цит. према: Његован, 2001: 17)

Крајем лета 1914. отворило се питање која зараћена страна ће придобити Бугарску на своју страну. Бугарска је била првенствено територијално заинтересована за територије које је изгубила у 2.балканском рату, а као максималне циљеве имала је светостефанске границе из 1878. године. готово све те територије држала је Србија, која се наша изложена притисцима свих сила Антанте, првенствено Русије, да што више попусти бугарским захтевима. У склопу тог проблема, појавила се на британској страни спремност да се Србији у том случају те територије компензују на рачун Аустро-Угарске. Винстон Черчил, први лорд адмиралитета, писао је о томе шефу британске мисије у балканским земљама Ноелу Бакстону да би Србији требало обећати неке провинције

Аустро-Угарске, па би тиме „успомене и посљедице бивших свађа биле за навјек умирене.” (Екмечић, 1973: 238) Нема сумње да се ту мислило на делове Аустро-Угарске са већинским словенским становништвом. Пашић је на то одговорио да су противзахтеви Србије „Босна и Ерцеговина са Далмацијом иако је могуће више”, да би убрзо прецизирао ту формулацију захтевом да „Србија добије све српско-хрватске земље у Аустро-Угарској.” Касније је опширније формулисао свој предлог, у склопу ширег територијалног преуређења Балкана: „Ако би Србија добила српско-хрватско-словеначке земље у Аустро-Угарској иако би Румунија добила румунске земље у Аустро-Угарској, и напослетку ако би Грчка добила сва острва, која јој Турска спори, Епир, Па и Смирну- онда би све те државе могле учинити концесије Бугарској ако би она својом војеном снагом стала на страну сила тројног споразума, па и на страну балканских држава које стоје у дефанзивној алијанцији и припомогла стварно њиховом успеху.” (Екмечић, 1973: 247-248) Но, Бугарска је на крају одлучила да ступи у табор Централних сила, које су јој у сваком случају могле више понудити, и одиграла познату улогу у слому Србије у зиму 1914/15.

Улазак Италије у рат на страни Антанте након склапања тајног Лондонског уговора створио је нове тешкоће за српску дипломатију и Југословенски одбор. Италија је била велики противник стварања велике државе јужних Словена на источној обали Јадранског мора, коју је сматрала својом интересном сфером. Додатан проблем је била бојазан да би силе Антанте могле касније иза леђа српске владе правити сличне споразуме са Бугарском и Румунијом, што се заиста и догодило. (Šerić, 1973: 184-186) Тајним уговором потписаним у Букурешту 17. августа 1916., силе Антанте су признале Румунији право да за улазак у рат на њиховој страни, поред Трансилваније и дела Буковине, анектира и Банат. (Petranović, 1988: 8-9; Šerić, 1973: 188)

Касније, на конференцији у Версају, делегација Краљевине СХС је одлучно одбацила Букурештански уговор. У образложењу тог става, члан делегације Миленко Веснић, у то време амбасадор у Паризу, навео је три кључна аргумента: 1.) уговор не може важити за Краљевину СХС, јер је закључен без Србије и то онда када се Србија са непријатељем борила на живот и смрт; 2.) уговор не може важити за Краљевину СХС и зато што Србија током рата

са њим није била упозната; 3.) уговор је неважан пошто је закључен против начела народности. (Mitrović, 1969: 91)

Покушај цара Карла да у фебруару 1917. издејствује сепаратни мир посредством рођака царице Зите, принца Сикста Бурбонског, официра белгијске војске, тренутно је донео нове компликације. Његовим првобитним планом није било предвиђено чак ни обнављање државне самосталности Србије под династијом Карађорђевића, већ да се створи нова држава уједињењем Србије, Црне Горе, Босне, Херцеговине и Албаније, под владарем из династије Хабзбург. Тек накнадно је Карло пристао на обнављање самосталне Србије са изласком на море, али без разговора о евентуалном присаједињењу Србији других делова Аустро-Угарске, па самим тим ни Војводине. Но, цели ови преговори су пропали због незадовољства Италијана величином територије коју је Карло био вољан њима да препусти. (Šerić, 1973: 189-190) Ови догађаји су допринели да и Италија дефинитивно пређе на позицију рушења Аустро-Угарске. Дошло је и до директних преговора италијанске владе и представника Југословенског одбора у Лондону, који су резултирали споразумом потписаним 7. марта 1918. (тзв. „ споразум Трумбић-Горе”), којим су се две стране усагласиле око тога да је „уједињење и независност југославенског народа од животног интереса за Италију као што је употпуњење талијанског уједињења од животног интереса за југославенски народ”, а да ће питање узајамне границе бити решено на основу начела народности и права самоодређења народа. Недуго затим, у Риму је, од 8. до 10. априла, одржан Конгрес потлачених народа Аустро-Угарске, на коме је прокламовано да они имају право на независност и да је Аустро-Угарска, оруђе у рукама Немачке, главна препрека остварењу њихових националних тежњи. (Šerić, 1973: 193-196) Но, већ почетком јуна Италијани ће се, на конференцији у Версају поново успротивити да се Југословенима и Чехословацима призна право на независност. Слом аустро-угарске офанзиве на Пиави означио је крај краткотрајног побољшања италијанско-југословенских односа. Повративши веру у своју војну силу, уздрману у кобаридској катастрофи, Италијани су почели да постављају територијалне захтеве чак и изван оквира Лондонског пакта.

Када је Француска 29. јуна признала Чехословаке као савезнички народ, српска влада и Југословенски одбор су покренули

акцију за истоветно међународно признање за Србе, Хрвате и Словенце из Аустро-Угарске. При томе су и српска влада и Југословенски одбор тражили право њиховог заступања само за себе. То право је на крају припало српској влади. У међувремену, попустила је и Италија. На иницијативу Леониде Бисолатија, највећег поборника италијанско-југословенске сарадње, италијански парламент је 8. септембра 1918. донео прокламацију којом је признао да „...покрет Јужних Славена за слободу и независност одговара савезничким циљевима...” (Šerić, 1973: 197-198)

У међувремену, појавио се документ којим се залагало за стварање југословенске државне заједнице у оквиру Аустро-Угарске. Била је то позната „Мајска декларација” Југословенског клуба, тј. хрватских и словеначких посланика у Царевинском већу у Бечу, коју је у наведеном дому 30. маја 1917. прочитао вођа Словенске људске странке Антон Корошец. Она је гласила:

„Потписани народни заступници у „Југословенском клубу” удружени, изјављују, да на темељу народног начела и хрватског државног права захтевају уједињење свих земаља у монархији, у којима живе Словенци, Хрвати и Срби, у једно самостално, од свакога господства туђих народа слободно и на демократској подлози основано државно тијело, под жезлом Хабзбуршко-лоренске династије, те ће се са свом снагом заузети за остварење овога захтјева свога једног те истог народа.

С овим придржајем потписани ће учествовати у раду Парламента.” (Цит. према: Његован, 2004: 172)

Овај документ потписао је 31 посланик, све Хрвати и Словенци, без иједног Србина. У суштини представља нову верзију старе идеје о тријалистичком преуређењу Аустро-Угарске, са Словенима монархије као трећим конститутивним елементом. Иако се то у њој директно не помиње, није немогуће да је замисао њених твораца била да она обухвати и тада окупиране српске и црногорске територије које би Аустро-Угарска добила након окончања рата.

Мајску декларацију, а са њом и већ поменути мировну иницијативу цара Карла, подржала је и Старчевићева странка права, које је позивала и „Србе, држављане краљевине Хрватске” да подрже ову иницијативу. На то је одговорио вођа радикала у Срему др Ђорђе Красојевић, изјавом да та странка „не сматра споменути

декларацију као алфа и омега целог овога питања”, нагласивши „...да су Хрвати, Словенци и Срби један народ с три имена, а то становиште заступа и онај део српске народне радикалне странке, који исповеда, да су Хрвати, Словенци и Срби најближа словенска браћа, који имаду врло много заједничкога и које гони потреба њихова живота да буду у заједници.” (Његован, 2004: 172-174) Красојевић није смео да се недвосмисленије изрази у то време, када су још увек готово сви виђенији Срби из Аустро-Угарске били у тамницама и логорима, али је јасно да заједница о којој је он говорио не би била „под жезлом Хабзбуршко-лоренске династије”.

Како се све више назирао ратни пораз Централних сила и распад Аустро-Угарске, тако се код Хрвата и Словенаца све више појављују тежње ка одвајању од монархије. Као први одраз такве политике формиран је 17. августа 1918. Народни свет за Словенију и Истру. Недуго затим, 6. октобра, формирано је у Загребу Народно вијеће за народ Словенаца, Хрвата и Срба. Оно је било политичко представништво свих припадника ових народа који су живели на подручју Хрватске, Славоније, Далмације, Ријеке, Босне, Херцеговине, Истре, Трста, словеначких покрајина, Бачке, Баранье, Баната, Срема, Међумурја, и других делова Аустро-Угарске. За свој програм оно је прокламовало „уједињење свих Словенаца, Хрвата и Срба у народну, слободну и неовисну државу Словенаца, Хрвата и Срба, уређену на демократским начелима.” У овој формулацији још није јасно да ли се ту мисли само на припаднике ових народа на територији Аустро-Угарске, или шире. Али, већ у првој прилици Народно вијеће је отклонило ту недоумицу, када је, у негативном одговору на манифест цара Карла од 16. октобра, објављеном 19. октобра, затражило „уједињење Словенаца, Хрвата и Срба на читавом њиховом етнографском територију, без обзира на покрајинске и државне границе у којима данас живе...” (Petranović, 1988: 20-21)

Крај 1. светског рата, распад Аустро-Угарске и стварање Југославије; улазак српске и других савезничких армија у југословенске области распаднуте монархије

Први светски рат је и на подручју Војводине, иако на њему није било много ратних операција, проузроковао велику материјалну штету. Она је, према процени Делегације Краљевине СХС поднете Репарационој комисији Мировне конференције у Версају, само у Бачкој и Банату износила 110 милиона златних франака.

Српска војска је при уласку у Војводину дочекана са неповерењем и нетрпељивошћу, не само од мађарског и немачког, већ и румунског живља, јер је Румунија и даље, позивајући се на Букурешки уговор, полагала претензије на цео Банат.

Ситуацију изазвану несређеним приликама у Војводини, револуционарним збивањима у Мађарској и југословенско-румунским пограничним спором у Банату, покушала је да искористи група немачких социјалдемократских политичара из Баната, са др. Оттом Ротом на челу. Они су 31. октобра 1918. прогласили Банатску Републику. На њеном челу налазило се Банатско народно веће, на челу са Ротом као цивилним комесаром и потпуковником Албертом Бартом као војним комесаром. Република је практично престала да функционише већ 7. новембра, али је Банатско народно веће наставило рад. По мишљењу Зорана Јањетовића, које се чини врло вероватним, цела ова акција је вођена у споразуму са мађарском владом. (Janjetović, 2005: 128)

Није то био једини покушај војвођанских Немаца да ставе питање свог положаја на дневни ред. Швапско-немачки савет је 8. децембра 1918. тражио културну аутономију Немаца у Банату и Бачкој. Ову иницијативу је подржао и велики жупан (Obergespan) Темишвара у време српске окупације, инж. Рајнхолд Хун (Reinhold Hugn), Немац родом из Вршца.

У Новом Саду је 25. новембра одржана Велика народна скупштина Срба, Буњеваца и осталих Словена Бачке, Баната и Барање, на којој је 757 делегата 211 општина ових крајева донело одлуку о њиховом непосредном прикључењу Краљевини Србији.

Делегати за скупштину су, на основу упутстава Српског Народног Одбора из Новог Сада, бирани искључиво из редова „Срба, Буњеваца и осталих Словена”. Под „осталим Словенима” мислило се на Словаке и Русине, или како се у сазиву скупштине каже, Руса. (Његован, 2001: 39)

Ово је дало повода неким истраживачима, попут Зорана Јањетовића, да овако сазваној скупштини оспоре легитимитет, с образложењем да њен састав не одражава реалну етничку слику тих крајева. (Janjetović, 2005: 126-128) Ова примедба стоји, али треба напоменути да она није типична само за скупштину од 25. новембра, већ је генерална карактеристика свих сличних скупова у то време. Иста би се примедба могла ставити и већ помињаном Банатском народном већу, које је окупљало скоро искључиво Немце и Мађаре, скупштини Румуна у Алба Јулији, па и Народном вијећу у Загребу.

Скупштина од 25. новембра донела је две резолуције. У првој се проглашава прикључење Бачке, Барање и Баната Србији, а у другој се постављају Велики народни савет и, као његов извршни орган, Народна управа.

Прва одлука у целини гласи:

„1) Молимо владу братске Србије, да на Конгресу мира заступа наше интересе.

2) Прикључујемо се Краљевини Србији, која својим досадашњим радом и развитком ујемчава слободу, равноправност, напредак у сваком правцу, не само нама, него и свима словенским па и несловенским народима, који с нама заједно живе.

3) Овај наш захтев хоће да помогне уједно и тежње свију Југословена, јер је и наша искрена жеља, да Српска влада удружена са Народним већем у Загребу учини све, да дође до остварења јединствене државе Срба, Хрвата и Словенаца под водством Краља Петра и његове династије.

4) И зато, да би ова скупштина помогла са своје стране остварити јединствену државу свију Словена, Срба, Хрвата и Словенаца, бира два члана, који ће стајати на услузи српској влади: Јашу Томића (Нови Сад) и Блашка Рајића (Суботица) и бира два члана који ће стајати на услузи Народном већу у Загребу: Др. Јована Манојловића (Суботица) и Васу Стајића (Нови Сад).” (Његован, 2001: 51-52)

Друга одлука у целини гласи:

„Банат, Бачка и Барања у границама, које повуче Антангина балканска војска, проглашује се данас 12(25) новембра 1918. на Великој народној скупштини на основу узвишеног начела народног самоодређивања оцепљеним, како у државноправном, тако и у политичком и привредном погледу од Угарске.

Због тога Народна скупштина поставља Велики народни савет, којем је извршни орган Народна управа.

Народни савет чине 50 чланова, изабрани из ове Народне скупштине. Народни савет доноси потребне уредбе и наредбе, поставља Народну управу и врши надзор над њом.

Народну управу чине ови одсеци: (Следи набрајање 11 одсека: Политички послови, Унутрашњи послови, Правосуђе, Просвета (школа и црква), Финансије, Саобраћај, Привреда, Прехрана и снабдевање, Социјалне реформе, Народно здравље, Народна одбрана.)

На челу сваког одсека стоји Народни повереник са замеником и потребним особљем.

Народна управа управљаће означеном територијом на основу начела потпуне слободе и равноправности за све народе. Сваки грађанин има неоспорно право, да на свом матерњем језику општи са свима властима.

До коначног организовања наше државе Народна управа управља по могућности према постојећим законима и законитим наредбама.

Седиште Великом народном савету и Народној управи је Нови Сад.

Ако две стотине чланова ове Народне скупштине, која поставља Народни савет, ма из којег разлога у питањима администрације затражи поновни сазив Народне скупштине, дужан је Народни савет сазвати народну скупштину у року од 14 дана.” (Његован, 2001: 53-54)

Два дана раније, у Руми је донета идентична одлука за Срем. Збор, коме су присуствовали изасланици из око 100 места из читавог Срема, одржан је у кући радикаског првака др. Жарка Миладиновића, који се у то време налазио у Загребу, као члан

Централног Народног вијећа СХС. На њему је донета следећа одлука:

„1. Данашњи збор изасланика народних већа из Срема тражи да се оствари јединствена и демократски уређена држава СХС под династијом Карађорђевића и очекује се од Народног већа у Загребу да се што пре оствари јединствена заједничка влада са седиштем у Београду.

2. За случај племенског или политичког цепања изјављују заступници народних већа у Срему, као изасланици народа, да се одлучују за непосредно присаједињење Срема Краљевини Србији.

3. За тај случај желимо да нас на Конференцији о миру заступа Краљевска српска влада.” (Његован, 2001.: 45-46.;47.;227-228.)

Овде треба још једном подвући дотадашњи статус Срема, који је под Аустро-Угарском био део Хрватске. Тачка 2. ове одлуке практично представља проглашење издвајања Срема из Хрватске, као и директан притисак, па и својеврсну уцену на Народно вијеће у Загребу, у коме је још увек била јака струја противника стварања јединствене југословенске државе. Њихов отпор ће сломити опасност од италијанских претензија на велике делове Хрватске, Далмације и Словеније, којима Народно вијеће није могло да се супротстави без помоћи Србије и непосредног присуства српске војске.

Проблем разграничења на подручју Бачке, Барање и Баната на конференцији у Версају

Ову тему је веома детаљно проучио Андреј Митровић у своје две напред навођене монографије. Зато се нећу задржавати на детаљима везаним за ова питања, упућујући читаоце на поменута дела, већ ћу дати само кроки, са акцентом на моментима који представљају битне прекретнице у појединим ужим оквирима.

Начин рада мировне конференције у Версају био је крајње неуобичајен. Иако су на конференцији присуствовале многе и бројне делегације, веома се мало радило у пленуму, већ се углавном радило по комисијама, које су формиране готово ад хок, без икаквог претходног плана, када би се током рада конференције

неко питање наметнуло као веома важно или сложено. Одлуке су доносили искључиво представници четири велике савезничке силе, Велике Британије, Француске, Италије и С.А.Д.-а. За нашу делегацију је посебно велики проблем био пресудни утицај Италије, која се већ од раније декларисала као главни опонент новој држави на подручју Јадрана и јужних Алпа. (Mitrović, 1969: 103-108) Ово је нарочито дошло до изражаја када су се С.А.Д., након пораза Вудроа Вилсона на председничким изборима, вратиле изолационистичкој политици. Председник Вилсон је био декларисани поборник права малих народа на самоопредељење, и његовим силаском са сцене изгубљен је главни савезник, тим пре што су Британци и Французи максимално настојали да што више реализују своја ратна обећања из Лондонског и Букурешког уговора. Нарочито је била отворена подршка Француске румунским претензијама на Банат. У преговорима о коначном разграничењу наша делегација је, на основу концепције генерала Пешића, поред чињенице да је у највећем делу Баната српски живаљ знатно бројнији од румунског, наглашавала стратешки значај Баната за одбрану Београда и моравско-вардарске долине.

Наравно, ни америчка подршка појединим ставовима наше делегације није била лишена борбе за непосредни интерес нове суперсиле, која је у новоствореној држави тражила потенцијалног европског савезника. И С.А.Д. се, као ни друге велике силе у Версају, нису либиле ни од гажења сопствених принципа када им је то било у интересу.

Поразене силе нису уопште биле позване да учествују у раду конференције. Њима су само на крају саопштаване одлуке, у виду мировних уговора, које су морале да прихвате. Италија је то искористила да се наметне као заштитник њихових интереса, пре свега у питању Мађарске. Већ тада се почео формирати заједнички непријатељски став ових двеју држава против Краљевине СХС, односно Југославије, који се задржао све до 2. светског рата.

Ни у самој делегацији Краљевине СХС није било јединства. Хрватски представници су, свесни да је нова држава притиснута са свих страна, били вољни да чине уступке на источним границама, да би се више добило на западу. То се нарочито односило на бугарску границу, Барању и средњи Банат. Са друге стране, ни

српски делегати нису били несклони сличним резонавањима. Пашић је на моменте био вољан да се одрекне Ријеке у замену за Скадар, а Андрија Радовић, преокупиран северном Албанијом, ишао је дотле да је отворено тврдио да је Лондонски уговор повољнији за Краљевину СХС од Вилсонових предлога.

У Мемоару о територијалним ревандикацијама Краљевине СХС, урученом Мировној конференцији у Версају, захтев за границом према Румунији је дефинисан овако: „Граница полази из тачке где се сучељавају три границе српско-бугарско-румунска, између села Акчар и ушћа реке Скомље и иде узводно Дунавом све до насупрот села Бруфика (на левој обали Дунава); од те тачке она се упућује ка северу пролазећи преко села Горужа (на српској страни) и Изгара (с румунске стране); пресеца реку Брзаву, источно од места Ним Багсан. Од те тачке она скреће на северо-запад ка селу Изгар (са српске стране), затим ка Базјашу, Жићашу, Темеш-Бекашу, Роман-Бенчеку (који остају на румунској страни), затим пролази преко Страчања и Сегентана (који остају са српске стране), затим продужује ка северу спуштајући се ка реци Марош између вароши Арад и села Задорлака.” А граница према Мађарској је у истом документу означена овако: „Полазећи од српско-румунске границе на Моришу (између града Арада и села Задорлац), граница силази Моришем до његова ушћа у Тису. Од тога места, она силази Тисом до насупрот места Хоргоша; затим скреће на запад, пролазећи северно од села Хоргоша, затим на коту 131, па преко села Мељкута (с мађарске стране) и излази на источни рукавац Дунава, јужно од села Бачмоноштора, пресеца Дунав близу коте 90; од тог места, она се упућује ка југо-западу преко села Бар (с наше стране), на коту 207 и затим на југо-запад, пролазећи покрај села Седеркењ (с мађарске стране), затим на коту 408. Од те тачке она скреће на запад, пролазећи северно од села Висло, допире до коте 102, затим пролази северно од села Ујфалу, Дерањ и Бабачка (која остају на српској страни). Граница затим скреће на северо-запад, ка селима Удвархел, Сента, Ихарош, Берени (која остају са српске стране), до коте 192, потом скреће на запад пролазећи средњом линијом између места Хорват Миклош (с мађарске стране) и Мура Керестур (са српске стране); одатле, она се упућује ка северу ка коти 325, затим на југо-запад, пролазећи преко села Кемења она избија на реку Муру, источно

од места Е.Семење, затим продужује муром до ушћа реке Лендаве. Од тог места она скреће на север, пролази преко кота 328, 165, 218, затим северније избија на реку Баб, источно од места Ст.Готхард; затим силази реком Раб до садашње границе између Аустрије и Мађарске.” (Цит. према: Krizman, 1973: 280-281. В. и: Mitrović, 1969: 134,141-142; Mitrović, 1975: 64-74) По овом предлогу, Краљевини СХС би припао већи део румунског Баната са Темишваром, Сегедин са околином, цела Барања са Мохачем и цела лева обала Драве. Прецизније речено, она би ишла од тачке на Дунаву педесетак километара низводно од садашње српско-румунске границе, пролазећи око 35 км. источно од Беле Цркве и око 40 км. источно од Вршца, затим правом линијом на север, од тачке око 65 км. источно од места где садашња граница пресеца Тамиш, а затим правцем север-северозапад до Арада, оставивши га на југословенској страни, пролазећи двадесетак километара источно од Темишвара. Одатле би ишла на исток десном обалом Мориша, да би се од Сегедина благо повила у правцу запад-југозапад пролазећи 3-4-км. северно од Суботице и 2-3 км. јужно од Баје, километар јужно од Печуја и око два километра јужно од Сигетвара, да би се затим у луку пењала према Великој Кањижи. Градови Баја, Печуј, Сигетвар и Велика Кањижа би припали Мађарској, а Сегедин, Суботица, Сомбор и Мохач Краљевини СХС. (Mitrović, 1969.:134, 141-142.)

Комисија за решење ових пограничних спорова била је, као и све остале комисије на конференцији, формирана од по два представника великих сила. Чинили су је Французи Андре Тардије и Ж.Ларош, Италијани Ђ.Демартино и гроф Ванутели-Реи, Британци Е.Кру и А.Липер и Американци К.Деј и Ч.Сејмур. Председник комисије је био Тардије, а потпредседник Демартино. (Mitrović, 1975: 76)

На скупштини румунског народа у Алба Јулији, 1. децембра 1918., поновљен је захтев за Банатом. На њој је било делегата и из румунских места под српском окупацијом, укључујући и 51 делегата из 20 места која су касније припала Југославији. (Његован, 2004: 234-236; Janjetović, 2005: 130-132)

Румунски премијер Јон Браћану је 1. фебруара пред комисијом поново тражио цео Банат до Тисе, али је тај румунски захтев дефинитивно одбијен. Ратоборни Браћану је истрајавао у својим

захтевима, што је на крају довело до тога да су савезничке силе у лето 1919. затражиле његову оставку, која је непосредно затим и уследила. У то време се чак говорило и о припремању напада Румуније на југословенске трупе, о чему су обавештене и велике силе, нотом делегације Краљевине СХС мировној конференцији од 21. августа. (Mitrović, 1969: 140)

Срећом, ни тада, као и никад пре ни после, није дошло до рата између Србије и Румуније. Сукоб је решен компромисном поделом спорне територије. Српска војска се већ током марта повукла из оних делова Баната за које је било јасно да ће припасти Румунији. Темишвар је напуштен 25. јула. Органи српске управне власти смештени у њему пребачени су у Вршац. Током наредних месеци је, на основу начелне одлуке конференције у Версају, уз још један краћи период заостравања у августу и септембру, утврђена граница између Србије и Румуније у Банату. (Његован, 2004: 235-236; Petranović, 1988: 89. и 116.; Krizman, 1973: 290-293; Janjetović, 2005: 130-132)

Питање границе са Мађарском је у почетку деловало као једноставније за позитивно решавање, јер она, као поражена страна, није могла да непосредно заступа своје интересе на конференцији. Међутим, показало се да се на коначно дефинисање границе према Мађарској чекало много дуже него на ону према Румунији.

Основни разлог за то је била недовољна упућеност делегације Краљевине СХС у етничку слику појединих спорних територија, што се посебно односи на Барању. Због тога се у почетку прилично олако одстало од већих захтева у Барањи, да би се касније, када се увидела не само чињеница да у њој има више словенског него мађарског живља, као и њен привредни значај, за њу дуго и упорно борило. У овој другој фази нарочито се инсистирало на Баји и Мохачу, местима у то време настањеним Немцима, са словенским живљем у околним селима, позивајући се и на значај рудника угља на Мечуку, очувању јединствености хидросистема и железничких комуникација. Истакао се агилни вођа барањских Срба прота Стеван Михалцић. Али, добијен је само јужни део Барање.

У осталом делу одлука је донета релативно лакше, углавном се држећи линије „београдског примирја”, Марош-Баја-Суботица-Печуј. Војна конвенција овог акта прецизирала је ту линију на

следећи начин: Самош-Бистрица- Мураш Оросхајм- Марош-Тиса- Суботица-Баја-Печуј-Барч. Била је то линија на коју је мађарска војска морала да се повуче у року од осам дана, тј. до 21. новембра. Председник мађарске владе гроф Михаљ Карољи је настојао да сачува „територијални интегритет Мађарске”, тј. да за њу сачува Војводину, Ердељ и друге области на које су претендовале суседне земље, упутивши 7. новембра команданту Антантиних снага, француском маршалу Франше Д’епереу меморандум са тим захтевом, али је овај хладно констатовао: „То није Мађарска.” (Његован, 2004: 229-232)

На решење граничног питања са Мађарском велики утицај је имало непријатељско држање Италије, која је у Мађарској тражила, а и нашла, савезника у непријатељској политици према новоствореној јужнословенској држави, са којом су обе земље имале нерашчишћене рачуне и територијалне захтеве.

И питање евентуалног ангажовања војске Краљевине СХС у гушењу револуције у Мађарској, као и питање коначног третмана династије Хабзбург, имали су утицаја на ова питања, али у мањој мери. Југословенска војска је већ била спремна на учешће у интервенцији, али се од тога одустало када се схватило да се за то ангажовање неће добити нове територије.

Мађарска је на крају сведена на приближно трећину територије круне св. Стефана, што су и јавност и политичари у тој земљи примили крајње тешко. Тријанонски уговор, потписан 4. јуна 1920., тумачен је, све до 2. светског рата, као узрок свих тешкоћа Мађарске. Чињеница да су Мађари на свим тим територијама били у мањини, свесно је пренебрегавана. Тежња да се „тријанонска неправда” измени била је опсесија политичких врхова, коју су непрекидном пропагандом у свим сферама наметнули народу. То је на крају бацило Хортијеву Мађарску у табор Сила осовине, и довело је до новог великог ратног пораза и националне фрустрације.

Закључак: Присаједињење територије данашње Војводине Краљевини Србији резултат је распада Аустро-угарске монархије у 1. светском рату и тежњи словенског, првенствено српског, као већинског становништва овог подручја да се отргне из државне творевине коју више није могао сматрати за своју, јер је у њој био изложен планском однорођивању, и да уђе у састав нове јужнословенске државне заједнице, једне од неколико нових држава

створених на рушевинама великих империја по завршетку 1. светског рата. Међутим, на тај процес, пре свега на обим његове реализације, одлучивали су и интереси великих сила, везаних тајним уговорима склопљеним током рата, као и интереси других суседних народа. То је нарочито важило за Италију, која је, незадовољна стварањем велике јужнословенске државе на источној обали Јадрана, од самог почетка постала стожер свих незадовољних настанком Југославије. Ово је прејудиицирало догађаје који су се на овом подручју одиграли 30-тих и у првој половини 40-тих година XX века.

Литература:

- Екмечић Милорад (1973.), *Ратни циљеви Србије 1914.*, Београд.
 Јанјетовић Зоран (2005.), *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Kraljevini Jugoslaviji 1919-1945.*, Београд.
 Каčавенда Петар (1991.), *Nemci u Jugoslaviji 1918-1945.*, Београд.
 Кризман Богдан (1973.), *Pitanje granica Kraljevstva SHS poslije prvog svjetskog rata*”, *zbornik radova „Politički život Jugoslavije 1914-1945.”*, Београд, стр. 275-305.
 Митровић Андреј (1969.), *Jugoslavija na konferenciji mira 1919-1920.*, Београд.
 Митровић Андреј (1975.), *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919-1920.*, Нови Сад.
 Његован Драго М. (2001.), *Присаједињење Срема, Баната, Бачке и Барање Србији 1918. Документи и прилози. Друго, допуњено издање.*, Нови Сад.
 Његован Др Драго (2004.), *Присаједињење Војводине Србији. Прилог политичкој историји Срба у Војводини до 1921. године.*, Нови Сад.
 Paulova Milada (1925.), *Jugoslavenski odbor*, Zagreb.
 Petranović Branko (1988.), *Istorija Jugoslavije 1918-1988.*, Београд.
 Попов Чедомир (1995.), *Од Версаја до Данцига. Друго издање.* Београд.
 Šepić Dragovan (1973.), *Jugoslavensko pitanje u politici saveznika 1914-1918.*, *zbornik radova „Politički život Jugoslavije 1914-1945.”*, Београд, стр. 179-199.

Endnotes:

¹ Мисли се на скупштину у Новом Саду одржану 25. новембра 1918.